2)

AUTORE GIORGIO AUSENDA

BIOGRAFIA

Sum nasüda in dal 1895 a Shcaria. Al mè Pa al nawa i' Zhvizera, capmashtru. Al nawa via a febràr e 'l veñewa a ca la nòc da Natal. Düü fredéi marc nasüü in dal 1891 e 1893 e mort in dal 1941 e 1970. Y ma wurewa miña bée, y ewa jelùs da mi, y disewa che sewa chi a manjàk föra la roba ai mée jént a famm mantiñì 'nzóma.

Barelli Jacum

sua moglie: Caterina Mosna di Trento - Papà della Elisa

l'ewa asistent guvernatif di ferruvìi.

In dal '48 al pa dal mè nónu, al Barelli Sandru, che'l zò pa al sa ciamava Antoniu, al sa setava jó in sü 'n shcañèll che l'ewa ligàa 'l jirèll dal pózz, al sa fawa na jó. Al shtawa shcundüü lì quan' che pasawa la runda. Tüc i nòc al shtava al cimiteri shcundüü in da l'usari parchè y veñeva la nòc par vedé se l'ewa 'n ca. L'ewa lüü e 'n òltru. Gh'ewa 'nzéma 'n òltru parchè se da no dòpu lüü, chi sa che pagüra. Al ciapawa i cuwèrt e y a metewa sótt a 'n mücc da òss dal dì.

I prim ròp che mi ma regòrdi è da quan' che nawa a l'esilu. Al mè fredèl Hermànn al ma purtava i'shpala parchè gh'ewi sü qui zocurétt che y ma shcapava föra di pé. Al ma töva sü 'shpala e mi fawa ishì cunt al peshín: mi séwa baluséta. E lüü: "Guarda che ta lasi chi 'n mèz a la shtrada se ta fée emò na jó la zocuréta 'n tèra". A l'esilu gh'ewa i mónik. Wüna la sa ciamava suor Genoveffa, l'òltra suor Marchina e suor Germana, che y ma wureva tan' bée.

A mizhdì shtawum là a manjàa e na fava lur al dizhnàa. Quai wòlta pashta sücia, quai wòlta minèshtra, l'ewa quasi sempru minèshtra, pashta sücia l'ewa pòca, y na la dava damò al zabat. L'ewa ròba da shuri ilura la pashta sücia. Nuwant'ann fa y parlava mia 'talian. Quan' che ga fawum shcapà la pazienza, ilura: "A t'an dùu tüc quii che ta pò purtà, veh!". Y ewa da chi anca quii mónik lì. Y ewa quii dal Santisim Sacrament quii che y gh'ewa la shcüfia serada [39] repizada 'n sü la facia. Y gh'ewa 'l cimísh biank e ga nawa jó al vél negru sü i shpall e y gh'ewa 'l shcusarón grant e'l cutìn repizàa.

Ma la Suor Genoveffa la lasava föra 'n rizulìn. L'ewa bèla quéla móniga lì. Móniga 'n dialèt, ma nüm na ciamawum miña móniga

Pizza del Festin

ma 'suora'. E mi ga tirava 'l rizulìn. "Lascialo stare, non vuol star dentro, lascialo fuori". L'ewa balòsa quéla móniga lì. "Lasal föra che 'l vöö miña shta dent in da la shcüfia", parchè la wureva lasà föra 'l rizulìn.

Una wòlta che sewi 'n brash a lée—la ma töghewa sü wulentéra parchè sevi sempru pytosht néta tan' che la guardava i òltri lée la ma fawa balà süi ĵinöcc e la ma 'nzeñava 'na puesia.

La pigrizia andò al mercato
ed un cavolo comprò,
mezzo giorno era suonato
quando a casa ella tornò.
Prese l'acqua e accese il fuoco,
si sedette e riposò,
ed intanto, a poco, a poco,
anche il sole tramontò.
Così persa ormai di lena
a letto senza cena
la meschina se n'andò.

Dopu mizhdì, quan' ch'ewum finì da manjà, y na lasava ĵügà 'n pezét. Y bateva i man ishì e y fawa: "La testina sul banco", e nüm duwéwum durmì. Dòpu durmiwum par 'na mèz'ura, anca püsée. Sa zhvegliawum e zhbadazhawum tüc. Y na purtava 'n ĵardìn, e gh'eva quii che pianjeva parchè y durmiva miña asée, e la móniga y na ciapava par la mániga e la diseva: "Uei, miña tanti vizi". Dòpu sa ciapawum a man tüc inzéma tacàa wün a l'òltru, anca la móniga, e fawum, "Giro, giro tondo". Ai cinq ur veñewa i nös ĵent a töm. Y na lasava miña na a ca da par nüm. Y duweva viñì tüc a töm.

A la matina a gh'ewum anca da 'mparà 'l saggio e lì gh'ewa miña da shcherzà parchè y na menava shciafatóni sül cü, a batewum al mül [40] e rishpundewum p'ü.

"Tocca a te fare la zingarella", e mi wurewa mia fala e batewa al mül. E pö la nawa da sura a tö 'n bèl binìs [confetto], e pö la veñeva jó e la fawa ishì: "Guarda, se lo fai, guarda cosa prendi". E 'lura mi fawa la zingarella. Presempiu, gh'ewa "le quattro zingarelle". Y na dava 'na röda ishì cun tacàa i ciuchinétt e nüm a fawum: a nawum al pass ishì, quatru tusanèll e quatru tusunétt:

Noi siamo le zingarelle di alta qualità,
tra, là, là, tra, là, là".

Mi adèss ma regordi p[i]ü propi tütt. La m'ha fay fa la nóna, e gh'ewa la poesia "La mia nonna". Mi sevi lì, a fa la nóna e gh'eva na tuséta cumpañ da mi che la fawa la mia newùda. La diséwa sü shti ròp chi.

Mi gh'ewa sü 'n panetìn ligàa sótt al gòss, biank par fa vanzà föra i cavéi gris, parchè séwa la nóna, e 'n shcusarìn lonk ligàa 'n da la vita. [41] Sótt al shcusàa ga wurewa'l cutìn par sumeyà 'na nóna, e pö m'ha mettüü sü al bumbas biank sül cò par famm sumeyà grisa che séwa la nóna. Quela lì la disewa:

La mia nonna è una vecchina
magra, asciutta e mingherlina;
ha la chioma tutta bianca,
se cammina pare stanca
e un pochetto pende e manca.

e intant mi séwa lì ishì cui güj da culzéta 'n man; e pö la fava ishì:

Quasi sempre sta a filare
o a far calza o rattoppare.
lì vicino al focolare.
Ma per me è piena d'amore;
oh, ma l'amo anch'io di cuore
e per lei prego il Signore.

Quésh' la diséwa sü la tuséta che la gh'ewa nom Ĵuwanìna, e l'ewa lì 'nzéma da mi a fa 'l saggio. Mi sewa setada ĵó 'n sü 'na cadreghéta e lée 'n zü 'n shcañelét e la ma teñewa sü 'na man 'n zü 'l ĵinöc.

Tan' che la cüntava sü chi ròp ishì mi la carezava e pö dòpu, quan' che l'ha finìi, ga fava 'n basín.

Al don Carlu a 'nvidava föra tüc i shuri dal Paravìs quan' che gh'ewa 'l saggio, parchè ga dava tanti sòlt par l'esìlu, [43] parchè'l gh'ewa tantu da büsöñ. Ga mancawa sempru al düü par fa'l tri. L'ewa sempru büsuñùs da tütt. A l'ewa shtrepàa l'esilu da Shcaria (che wö dì 'pòru, pòru').

Al saggio l'ewa in agósht. I mónik i mandava föra i bigliétt par tirà sü 'n puu da sòlt parchè l'esìlu l'ewa pòru e gh'ewa da büsöñ da fa i sö ròp.

Veñewa 'l Vittorio Canevali da Lanz, e 'l purtawa ĵó i shuri, e pö i De Aglio. L'esìlu y l'ha fay sü i De Aglio. De Aglio, Paolo, però tüc i nös pa y s'ha mettüü che y fawa tüc i ĵurnàt par nagótt sensa fass pagà.

Dòpu ch'ewum finì al saggio, sa serawa l'esilu d'agósht e setembri. Mi ga shtava a na vulentéra. A gh'ewa anca 'l me fredèl che veñeva. L'òltru, püsée grant, al nava ĵemò a shcöla, quél dal nuwantün che l'è mort, quél che ma menava a l'esìlu.

A l'esìlu sa nawa ai vòtt ur la matina, e weñéwum a ca ai cinq. Adèss gh'è dent al Benitu [il poveretto morto nel 1999 sotto il trattore che si era rovesciato] che l'è 'l fredèl da l'Éniu cun vòtt fiöö che l'ha shcepàa jó tüt anca la mòlta di mür lì da fö.

Al mè Pa al s'ha maridàa che mi a gh'eva vòtt ann e i mée fredéi y ga n'eva püsée. La prima era una Gelpi, Giovanna. La segunda la sa ciamava Elisa Argenti. L'eva na tusa da Cómm. Y l'ha 'dutada i Barelli Jacum e Alesandro, che l'è 'na famiglia da chi. L'Alesandro al reshtawa ziu da la mia Mamm e 'l g'ha lasà tütt a la mia Mamm, parchè y sö dó tusànn y eva mort, che wüna l'eva la mamm da l'Awucàt e a l'Awucàt al g'ha lasàa nanca un àpis [sic]. Al diséva: "Da mi l'ha nanca da ciapà un àpis", che l'eva al newùd jüsht quel lì. Lüü [l'Awucat] l'è viñüü 'n cà e 'l g'ha dìi: "Al mè nónu al m'ha lasàa nanca un àpis". E la mia Mamm la g'ha dìi: "Bée, se 'l vöö 'n ricòrdu che 'l cerca föra quél che 'l wöö da la sua roba. Ma mi ga la dùu cum'è mi, cum'è regal, parchè l'è shtay chi in da la ca dal nónu e che sum chi anca mi cum'è newuda". E lüü l'ha cercàa fö un armadi grant antik. "Par mi bashta ishì". E dòpu 'na setimana l'è viñüü jó a ritiral e chi 'n da la ca dal nónu l'è p[j]ü viñüü dent.

Al zò pa e la sua mamm y shtava a Crema, che 'l gh'ewa ĵó 'na fabrica da marmur, y ga ciamava 'l 'marmurìn', al zò pa, e d'ishtàa y la mandava chi 'n campaña dal nónu Lisandru, che 'l'eva 'n Barelli. Dopu lüü in di vacanz che'l shtüdiava d'awucàt, l'eva cuñusüü na tusa che la shtava chi tacàa, che la shtava dent in quéla ca sü chi, la ca di Shpazz. L'è quéla che n'ha fay da tüc i culùu quan' che la s'ha maridada.

Al zö nónu al g'ha dìi: "Guarda che l'è miña tusa par ti", l'eva 'ñuranta, l'eva quel che l'è. La mia Mamm la ga fava la serva a lüü, la ga lavava, la ga shtirava, la fava da manjà. Al zò nónu l'eva veduf. Al nónu al shtava chi, e la mia Mamm la shtava la cunt al zò pa che'l sa ciamava Jacum, che l'eva 'dutada.

Parchè lüü al gh'eva 'na tuséta e l'è morta, e la sua dóna na wureva emò da fiöö, ma 'l dutùr al g'ha dìi da no parchè se da no la ga juntava la pèll. Ilura al Pa Yacum al gh'ewa n'amis che l'eva shtu Sigada da Póna, quel che fa i teshtament, al nutàr. Ilura lüü al g'ha dìi: "Ta 'nzéñi chi a Cómm, cuñusi la famiglia Argenti, neguziant da séda, che y ha ritiràa 'na tuséta d'un sò parent che l'è reshtada orfana da pa e mamm. Forsi ta pò véghela ti ishtu tuséta e ta veñat jó 'nzéma da mi a Cómm duméniga che ta porti la da quiishuri Argenti lì e parlum". Y pudeva miña, lur y gh'eva jemò trii fiö, la Luca, al Carlu e 'l Iciliu.

Quan' che y è nay jó y ha parlàa e y ha visht che l'eva 'na brava persona al pa Yacum e y ha fay cunt al nutàr e tüc i sö cart, e lüü al g'ha day la tuséta che l'eva shtu Elisa e al g'ha dìi: "Tana, l'è tanta bèla che'l zu miña mi se purtala sü 'n campaña", che la gh'eva séž ann. Y l'ha fiulada. L'eva bèla, biunda cui cavéi candelòtt, 'il fiore di Scaria' y ga ciamava la mia Mamm. Lée l'è shtaya chi. Dòpu ch'è mort i sö jént, quii Barelli da Shcaria, y g'ha emò la rabia 'n zü la góla parchè y ha miña pudüü 'reditá <4-8> tüta la ròba di Barelli, parchè y diseva che l'eva miña la tusa jüshta e la pudeva miña 'reditá lée. E inveci lüü l'ha fay al teshtament cui man e cui pée e la roba l'ha 'reditada tüta la mia Mamm Lisa. Lée la ga parlava a wün da Shcaria che l'eva 'n certo Barelli Bartolomeo, e i sö jent y gh'ewa dìi: "L'è miña 'n fiöö par ti parchè 'l g'ha jemò 'n fiöö d'una tusa da Shcaria, e dik che'l faga 'l zò duwér e che'l töga quéla", e le la g'ha rishpundüü: "Al lasi, però da óman par mi ga n'è pⁱü" e ishì l'è shtaya.

Mòrt i sö jent, che l'è reshtada chi cul pa e 'l ziu, lée la s'ha pⁱü maridada. Quan' che la s'ha maridada la gh'ewa quarant'ann. Al mè Pa l'è reshtàa veduf dal '98 par dak la lüs a 'na mia surèla Eugenia, e 'lura gh'eva miña da dutùr ishì 'ntellijent cum'è 'dèss. E' mort la tusa e pö anca la mamm. Gh'eva 'n dutùr, l'eva 'n militar che veñeva. Ilura 'l mè Pa cun trii fiöö pinin tüc trii, che wüna la gh'eva trii ann, che seva mi, al mè fredèl l'eva dal '93, wün, e l'òltru l'eva dal '91. Ilura l'è reshtàa lì e l'ha duwüü tö sha 'na sèrva. E'l n'ha cambiàa tré, y g'ha fay tüc tré jüdizi: wüna Marianna, che l'eva da Shcaria, wüna Rosaria, da Shcaria, e wüna, Carmela, che l'eva da Shchiñan. Ilura 'na sua surèla dal mè Pa, che la sa ciamava Ana, la g'ha 'nzeñàa a dumandak a la shura Elisa, la

g'ha dìi cul mè Pa: "Shcólta, pröva a dumandàk a la (36) shura Elisa, che l'è anca lée da par lée e la pò fórsi töt". E lüü al g'ha rishpundüü: "A vöt che la ma töga a mi, quéla shura lì, un véduf cun trii fiöö?". E lée la g'ha rishpundüü: "A pruwà sa cópa nisün". G'hu emò la létra che'l g'ha shcrivüü a la mia Mamm.

Si, lüü al g'ha shcrivüü 'na létra par dumandàk, al zò pa e 'l sò žiu y eva m'rt, wün dal '98 e l'òltru al dés da setembri dal trii (1903). Da lì 'n puu al gh'avarà shcrivüü. E lée che l'eva parenta, lée la següitava a lawurà la campaña, la sua mamm l'ha mai lawuràa 'n campaña parchè l'eva 'na cuntésa. La mamm la fava da mangià e la fava tüc i fac da ca. La cuntésa l'eva 'na brava shura, l'ha tiràa sü la tusa cum'è 'na lawuradura.

I jént da Shcaria y ga diseva: "Ma cara, ta sée tròp bèla da na 'n campaña, ta sée tròp fina, ta sée tròp delicada. Shcapa da ca e lasa lì 'l jèrlu", y ga diseva. Lée la ga rishpundeva: "A mi ma piaž a na 'n campaña 'nzéma 'l mè Pa". E lée l'è naya là 'n di shuri De Aglio a dumandàk un parer, cusa la duweva fa. La shura Marianna e Rosa e Franceshca y g'ha dìi: "Elisa töl sübat parchè, guarda y ann che l'è véduf e s'è mai sentüü nisün a ciaciarà al zò riguart, che'l g'ha wüü là di béi tusann a sèrva. L'è 'n ómm tan' sériu, al piaž par la sua serietà, e ti ta sa sentat da töl cun trii fiöö? Ta ga vée 'ncuntra a 'n pés, però pensak sü ti, che anca a shta lì da par ti, a l'è 'na ròba miña tròp bèla anca par ti. Ta sée sempru lì da par ti". Ilura lée la g'ha pensàa sü. "Sicome che s'eva tanta amisa da la mamm da quii trii fiulétt lì, la ma diseva, 'Se möri Lisa, guardak drée ai mée trii fiöö, che y lasi chi propi tan' pinìn, dak un'ujada oñi tant'". E 'lura la g'ha dìi: "Ma méti 'na man al cör e 'l töghi".

Al prèwat l'eva 'l don Carlu, che l'ha 'mirada la Mamm par al jèsht che l'ha fay, da tö 'n véduf cun trii fiöö, campaña, béshti, una ca ishì pesanta da 'nvià, e lüü 'l lawurava i 'Zhvizera.

La mia Mamm, par miña fak ishpent sòlt da dó wòlt, l'è naya dent vulentéra in dal léc ch'è viñüü fö quéla morta. Y ha fay la sua pulizia e la mubiglia l'è miña cambiada, e par miña fak ishpént da dó vòlt i sòlt par na a Cómm a tö l'òr e'l vishtìi da shpusa, s'ha faya 'mpreshtà d'una cüsina da ca la véra e 'l vishtìi l'ha mettüü sü vün di sö da fèshta. Gh'eva damò i intimi, i düü teshtimòni e düü fredéi dal mè pòru Pa. Lée la gh'eva pìü nisün di sö: l'eva da par lée.

Viñüü föra da jésa, la g'ha dìi cun la mia zia Fulvia: "A ta racumandi i trii fiulétt, nüm vém jó ishta matina e turnum indrée shtasira. Dak da manjà che da roba ga n'è, ta racumandi, e nüm, ai vòtt, vòtt e mèza sém a Shcaria". Quan' che y è rivàa a Cómm, y è nay sübat dai sö parent da la mia Mamm, che l'eva 'n ziu, neguziant da séda, un Argenti e s'ha saludàa, e lüü al g'ha dìi: "Véñ sha in negòzi, cerca föra la séda dal vishtìi che ta vöö, che quél ta 'l regali mi". Al sa che ma l'ha purtàa via la D'Amore, che l'eva jó al Museu da Shcaria e la D'Amore ma l'ha purtàa via. L'ha ishì purtàa via la D'Amore da roba, anca na balanzéta che l'ewa 'n belée: l'eva la Presidenta.

"Dòpu a vém in da l'urévas a töö l'òr". L'ha cercàa fö 'l vishtìi e dòpu ghe l'ha day a 'na sarta che cuñuséva shtu Argenti. La g'ha töy i misür e dòpu 'n més a ga l'ha mandàa sü chi al pun' da Shcaria. A gh'eva sü 'l pedàju parchè y ewa fay sü 'l pun' nöf.

Quan' che y è rivàa a ca l'eva l'ültim di quarant'ur, l'ültim dì da Carnevàa, e gh'eva 'n jir la müsica a sunà. Al mè Pa l'eva sòci unurari e y è viñüü sü a fak sü la serenada, parchè l'eva n'üsanza ishì. Dòpu y ga purtava föra da bef e, sicome la mia Mamm l'eva la shpusa 'fréshca' y diseva, y vužava i sunadùu: "Evviva la shpuša, la shura Lisa". Quéla lì è tüta la fèshta che y ha fay. Dòpu finìi da fa la sua sunada y nawa d'un òltru sòci. Y fava 'l jir dal paés in duw'è che gh'ewa i sòci unuràri, parchè ishì y ga dava da bef.

Sum naya a schcöla a Shcaria fin a la tèrsa elementar.
[Poesia lunga studiata in seconda]:

Stava nel mezzo ad un prato
un grosso rospo mezzo addormentato
Avvenne che di li' passasse a caso,
lo vide un contadino, un certo Maso.
Tolse dal vicino campo un palo grosso
per dare al rospo con quel palo addosso
"Fermati - disse il povero animale -
oh, che t'ho fatto Maso mio di male?
Io non ti rubo nulla anzi ti netto
i prati, i campi d'ogni tristo insetto.
Lo so, ma santo Dio,
se sono brutto, che colpa n'ho io?
Commosso e vergognoso quel villano

tolse il palo e gittó da se lontano
e disse "Poveretto hai ben ragione,
io commettevo una cattiva azione.
Ma gia' lo sai che per dar molestia,
certe volte l'uomo è piu' bestia
della bestia.

Nüm guardawum dent da la finèshtra parchè lée, la Celeshtina che la fawa la téla, la cantawa sempru:

Veñ chi bel murétt
che sum chi a shpeciatt,
sum 'nemurada mata
e cun ti vöi fa l'amur.
Fatt miña shpecià tant, parchè ma shcapa la pazienza
parchè se'l murus al ma penza p^{i}ü
ga du 'na peshada 'n dal cü,
che ga 'n versi l'uchèlla (Al zu miña cus'è che vö dì l''uchella').

E cuma la cantawa bée, che i jent in zü la shtrada y sa fermawa e la shcultawa e y ga disewa: "Ta cantat bée Celeshtìn, ta ma fée viñì la vöya da dat un basìn".

La ma diséwa: "Ne via wi òltri scuwashìn, che g'ha da viñì 'n bèl juwinòtt, e'l ma guarda dent e mi vöy fa l'amur". L'ewa 'na Lanfranconi anca lée. Dòpu l'ha töy quél lì. Al shtawa jó magari 'na mèza jurnada a guardala da la finèshtra. E nüm ga tirawum i sass par fal ishcapà e lüü na disewa: "Shtée fermi crishti che g'hu cin' minüt da shta chi!".

E lée la cantawa:

Fas i rizzi o Celeshtina (la canzón la saress 'Teresina')
ch'è riwàa 'l tò prim amur.
Se l'è riwàa lasa che'l riwa,
che mi sum prunta a fa l'amur.

E pö la fawa:

"Uff, uff, uff, fii!" Ròp d'una wòlta.

"Celeshtina, adèss a wuu parchè g'hu da na a fa léñ. Ta büti dent un barlash da basìn e cerca da tiñìi sempru lì visìn". Pòri juwinòtt, a séwum pròpi 'n puu shtüpit da fa i macachi.

In paés sa fawa nagótt. Presempiu quéla dóna lì che lawurava la campaña anca lée, la veñeva a ca cul jèrlu cun l'èrba, la ga diseva: "Martina veñ jó 'n pezét a fugurà" [a scaldarsi al fuoco]. "Ma si, veñi jó 'n pezét a filà". Una sìra la riwa dent da la pòrta e la fa: "Ma ta'l sée, Lisa, che hu 'ncuntràa al Cent (Innocente) e 'l ma dis: 'In da wée, Martina?' 'A wu jó n'dal sindik un pezét'. Al m'ha mettüü sü 'na man sü la shpala e 'l m'ha day na shtrenjüdèla e 'l m'ha dìi: 'Martina, ti ta gh'he sha la róca e mi g'hu sha 'l füz'. Y ha ridüü jó tüc e da l'espresión che l'ha dìi: 'In cö l'ha cuminciàa a fa fréc. Sa shta bée chi in ca tua, che sa shcòlda 'l cü e la cuwa [coda]' [49] Al Cent l'ha fay 'A wöi ditan wüna, damm pö miña 'n zhganasón. Shta matina sun nay a cagà e l'hu zhbattü da chi e da là e wurewa tucala cun la mia manina, ma l'ewa tròpa mulesina'".

Al mè Pa al g'ha dìi cun la Martina: "Ma quél lì a l'è propi 'n purcèll, quan' che'l vöö di quai coss a ga guarda 'n facia a nisün". "A ta'l zée che'l g'ha la facia da tòla".

Dòpu y shtawa sü tüta la sira fin'ai nöf e mèza: "Cüntum sü i nös mattàt". Al mè Pa gh'ewa lì 'l jurnal [50], che l'ewa 'l Zécul, che l'è shtay quel ann ch'è fundàa 'l Titanik (1912).

Adèss che'l parla dal jazz, quai còss al disewa 'l mè Pa, ch'è shtay 'na muntaña da jazz. Y l'ha miña capida e 'l ga nawa 'ncuntra e l'è fundàa. E n'è mort un zac da jént.

Al mè Pa al nawa 'n pezét a la matina, fin'ai nöf e mèża, dòpu 'l riwava, al fava culizión cunt al café-lac e düü öf còtt.

Al mè Pa al lejéva 'l jurnal al 'Zecolo', quan' che l'è fundàa 'l Titanik, l'è fundàa 'n dal '12, l'ha fay 'n eshclamazión ishì e pö l'ha zhbatüü cum'è i man ishì, e l'ha wulzàa süü i öc e pö l'ha dìi: "E' fundàa 'l Titanik, un bashtiment gròss, chisà cusa avarà fay? Adèss tüc i dì büsöñarà sempru léc al jurnal che'l purtarà 'na quai nöwa". E difatti tüc i dì quai coss gh'ewa. Adèss al 'Zécul' mi l'hu pïü sentüü che ga sia 'n jir. Par regal tüc i ann al gh'ewa 'n regal grant. Un ann y g'ha regalàa l'*'Italia'*, l'ewa 'n libru che'l cuminciava da Lanz e tüc i paesétt fin a che gh'ewa 'l mund [mondo]. M'y ha purtàa via al don Fernandu par métai in dal Museu, e 'l Museu y ha nanca visht. L'ann adrée y g'ha regalàa la *'Storia universale'* che quii y ewa düü libri gròss, quéla lì, da l'*Italia*, l'ewa bianca, cunt ishcriwüü *'Italia'* 'n grant, cunt ishcriwüü in negru *'Storia Universale'* e y eva chi 'n ca.

Y avarà jó quel balòss lì. Dòpu gh'eva 'na 'Divina Cumedia', anca quéla y ga l'ha mandada par regal quii dal Zécul. Quan' che l'è viñüü sha par cercà i ròp véc, i létri véc, da quii che sa shcriveva i mée nóni e i mée bizhnóni da Trentu, e lüü l'ha taiyàa via tüc i bulìn. 'Nzóma, wulzawa miña: l'ewa 'l prèwat. Chisà 'n duwa y è nay, e quii s'y è tiñüü lüü, e i létri y è chi emò. N'ha purtàa via quatru o cinq da quii létri lì. Parchè quishti Barelli, quii da la mia Mamm, y ha lawuràa tant a Trento, 'n duwa che l'ha cuñusüü la sua dóna: Barelli, Jacum, l'è quél che l'ha purtàa via la dóna, che l'éwa 'na cuntésa. Al Barelli, Alesandro e al Barelli, Celso, che 'l Celso l'è mort a Trento, che 'l s'ha maridàa cunt una dóna che la sa ciamava Lüziéta da Trento.

A Carnevàa sém nay a l'Altavall. Finida la sunada è viñüü là 'n juwinòtt, al Batishtìn, s'eva cüsìna, l'è viñüü sha 'n cüsìna e'l dis: "Zia Lisa (Elisa la sa ciamava la mia Mamm), lasée viñì là la Lina a fa 'n ball inzéma da mi". E lée l'ha ga rishpundüü: "Mah, làsala chi quieta la tusa, tiramala miña föra". Ilùra lüü al g'ha dìi: "Ziu Bertin, la làsuf viñì là, eh?", e 'lura la mia Mamm: "Ranjat ti, mi al seva jemò che la veñeva föra ishì a viñì sha". E 'lura al fa: "Wün sól - al mè Pa - wün sól, neh Lina che ta'l sée dòpu la Mamm cuma la fa", al m'ha ciapàa par la màniga. Al Batishta l'ha fay: "Ném". Al m'ha ciapàa la man.

Mi séva bóna da balà, parchè mi a balà hu 'mparà a l'uratòri e a l'esìlu. Una shura, par fa che násum a l'uratòri a n'ha crumpàa 'n urganét, e lì hu 'mparàa a balà, cun tüc i tusann che nawum là. Dòpu, quai d'ün y fava al juwinòtt, quai d'ün la siñurina. Mi fawa 'n puu da tütt, mi seva anca güidà. Quai vòlt güidava, quai vòlt y ma güidava i òltri. Veñeva la 'na quai vòlta 'l don Carlu, miña tüc i fèsht, che quéla shura la g'ha dumandàa al don Carlu se la pudeva crumpà shtu urganét, che 'lura i tusann y va tüc a l'uratòri parchè y g'ha da divertìss. Al don Carlu al g'ha dìi: "Si, Si, benissimo", dòpu l'è viñüü là anca lüü a balà. L'eva seriu anca lüü quan' che 'l wuréva. Quan' che'l balava al ta shtrenjéva e come. Nüm a gh'evum trédas, quatòrdas, quìndas ann anca. Al balava anca 'nséma i mónik, Suor Martina, Suor Genoveffa, ishì par rit: l'eva na 'creazión'. Sa divertiva 'nzóma, ècu.

Dòpu sém cresüü, lée al gh'ewa dìi da dak al laĉ [detto da lui] lée, parchè la mia Mamm l'ewa na dóna néta. E 'lura mi ga purtava

jó al lac sempru tüc i sir, e i öf e 'l bütér, quél che ga ucurewa 'nzóma. Lüü l'ewa 'n bèl juwinòtt. La sua mamm l'ewa sempru malada e la ga dìi: "Carlu, tö <4-5> sha la shcüdèla, che ta ga ciapat al lac a la Lina - mi la purtava jó cul tulìn - e ta ga pagat i öf e 'l bütér d'hier". Lüü 'l m'eva pruibìi da viñì a cunfesàm in da lüü, ma quan' che veñewa y òltri prèwat.

Dòpu sum entrada in zala e hu balàa 'nzéma al Batishta. Sü 'n dal organ gh'eva sü quatru juwinòtt prunt a mett jó al cin' ghéi, parchè y wureva balà cun mi: "Adèss ta'l fée cun mi quel bal chi?" Lish e miña lish e quél che gh'ewa.

A gh'ewa lì 'l fiöö dal padrón di fàbrik da Röñ, i' (34) Zhvizera. E 'lura al g'ha dìi cul Wèrtuwa, che l'eva 'l padrón da l'Altavall: "A fici la sala par cin' bay privàa". Lüü al ga dis: "Parchè? Pòdi miña fermà 'l bal, gh'è chi anca i carabinier". I carabinier y balava miña, parchè y eva 'n servizi, parchè y gh'eva pagüra d'una quai risa, y eva la cul sótt góla. A quii temp lì l'ewa ishì. Ilura quel juwinòtt Zhvizer lì al g'ha dìi cunt al Vèrtuwa: "Sum jemò d'acòrdi mi cun la forsa, g'hu jemò parlàa, ga manca al zò permèss". "Se l'è ishì, ishì che la vaga". Al z'ha mettüü 'n mèz a la sala a l'ha dìi: "Fermo il ballo per cinque volte". Y ewa lì tüc a vedé cusa sucedéva. Juwinòtt e tusann y eva lì tüc setàa jó, i tusann a vedé cusa sucedéva.

Al va sü a fa sunà l'òrgan, in dal turnà 'ndrée l'ha day un zhguardu ishì e pö l'ha töy sü la Lina a balà. "Evviva la sindighéta" y ha wusàa. Y ma ciamava 'la sindighéta' parchè timbrava i permèss e i ròp da la runda al dòpu mizhdì in témp da guèra. Al mè Pa l'eva in campaña e 'l diseva: "Fermat lì, Lina, fina che è pasàa la runda, ta ga timbrat e ta firmat e pö ta véñat sü 'n Shaga".

Cun bèla manera l'ha fay: "Cinque balli privati con la signorina Lanfranconi". Mi saréss prufundada da la vergóña. Quai d'ün y diseva: "Eh ja, l'ha töya sü parchè l'è bèla", quai d'ün diseva: "E parchè l'è linjéra cum'è na piüma". Hém balàa cin' bay mi e shtu Zhvizer, e mi, quan' lüü pasava da nanz al fineshtrö e guardava dént: al mè Pa e la mia Mamm y següitava a famm ishì cun la man, cum'è par dì, "Ta y ciapat dòpu", parchè sum ishtaya dént a balà sémpru. S'eva 'na purchéta anca mi, disübidiénta.

Finìi i bay privàa gh'è shtai i turt e i butégli. Quii che fava i bay privàa y duweva tö jó la turta e 'na butéglia o anca dó 'nzéma.

Dòpu quii lì ma reshtava a mi, y eva cin' turt e sètt o vòtt butégli. A sém nay in cüsina e ga n'hém fay part a tüc i jént véc che gh'eva là. E lur tüc cunténT y vusava: "Eviva la Lina e 'l so murùs". Par mi l'ewa miña al mè murùs. Ma diseva tüc: "Ma taca jó che l'è 'n bel fiöö". (Taca jó a fa l'amur).

Al mè prim nóm al saréss Frida, la mia Mamm l'ha wusüü ciamamm al nóm da la sua mamm, che l'ewa Carolina, che'l ma piaž no. I ma cantawa sü la canzón:

> O Carolìn con gli occhi neri, neri,
> la tua bocca rossa, rossa tutta.
> O Carolìn non farmi piangere così.

Un'altra ròba che y disewa la ma véñ miña 'n mént.

Quan' che séwum bagayòtt da ündas ann o dódas, la na mandawa jó a tö 'l quar' da zücur inzéma a 'na quai dóna che la nawa a Röñ anca lée. Al sa crumpava da la Maria di fügashétt che la gh'ewa sü 'n barachìn a quéla vultada lì 'n duwa che gh'è anca le ǰésa. Parchè al zücur al cushtava püsée pòk che 'n paés. Nüm na fava purtà sü al zücur, (38) al café al la purtawa föö 'l mè Pa da dént i' Zhvizera.

Quan' che séwa 'na tuséta sém nay jó a Campión mi e la Chin e 'l zò pa, al pòru Driano, e 'l mè Pa. Sém partìi che sarà shtay un quai sètt e anca vòtt ur e sém nay a Campión par tö 'n puu da téràglia, tunt e shcüdèll. Nüm tusanèll a gh'ewum al ǰerlét e y n'ha mettüü dént un tunt par ün par famm cunténT anca nümm che gh'ewum sha 'n quai còss. E lì 'n d'una casìna in dal turnà 'ndrée è saltàa föra 'n can che'l m'ha cañàa in da la gamba.

[Da aggiunte] Sewum nay mi e 'l mè Pa. Mi g'awarù wüü 'n quai cinqu'ann e quel'òltra tuséta 'n quai cinqu'ann anca lée e sha 'n ǰerlét pinìn par ün cun dent un tunt mi e 'n tunt la Chin parchè wuréwum purtà anca nüm un quai còss che i nös pa y ewa sha lì dananz che y dishcureva dal na e viñì. A séwum nay a Campión a crumpà la teràglia parchè jó là a gh'éwa al furnu che y la cözeva. A nawa tanti da ǰént a Campión a crumpà teràglia parchè l'ünik furnu che gh'ewa 'n ǰir e pö l'ewa bèla. Anca quii che nawa a lawurà y nawa e y veñewa a cà a pée cun la bursa i' shpala.

In dal turnà 'ndrée in sü la shtrada prima da Röñ gh'ewa 'na casinéta e l'è saltà föra 'n can e l'è viñüü sha e 'l m'ha cañàa a mi

in da la bòta [polpaccio] da la gamba e m'ha viñüü föra 'n pùu da sank. Ma quél ómm, al padrón dal can, l'è viñüü ǰó sübat i' shtrada: "Che'l sa shpuwénta miňa che 'l can l'è miňa rabiùs. Ma mi però pòdi miña lasàla 'na a ca la tusa, büsöña che la faga prima visità dal dutùr, se da no chisà cusa ma véñ föra da pagà". Quan' che sém nay dal dutùr, che l'ewa 'n puu véc, l'ha dìi: "Ma despiaz, ma dèss la tusa l'ha da fa la quaranténa parchè pò sucét che ga véña föra 'n quai maa riguart a quéla cañada chi" e dòpu al dutùr da Röñ ma vureva pⁱü lasam pasà e famm fa la quaranténa. Ishì hém perdüü 'n'ura. L'ewa 'na casüpula. Al mè Pa l'ha dìi: "Oh che ca brüta che shta lì 'l dutùr". Ilura al z'ha wultàa cun quél ómm e 'l g'ha dìi: "Mi cuñùsi nisün chi" e lüü al g'ha dìi: "Se 'l tröwa nagótt da cuntrari, la mia ca l'è 'na ca néta da cuntadìn e la téñi chi mi". E 'l mè Pa l'ha duwüü lasàm jó e mi pianǰewa.

E l'è viñüü jó sübat a truwàmm al dì adrée inséma a la mia Mamm parchè l'ha visht che pianǰewa. E dòpu sum ishtaya jó 40 dì e 'l dutùr al m'ha dìi, quan' che'l m'ha salüdàa: "Sei stata tanto brava, piccolina. Ciao, stammi bene e ricordati del dottore". Manjawum cum'è chi 'n ca mia e durmiwa in d'un camarìn che gh'ewa dent damò 'l léc e 'na cadrega. Gh'ewa lì 'n tusét da quii verguñùs, l'ewa püsée pinìn da mi e 'l gh'ewa cum'è vergóña da viñì là 'nzéma da mi. Ma quél ómm al ma dawa sempru tanti ǰurnai da fa pasà ma mi seva shtüfa e ga diséwa sémpru che wuréwa na a ca.

Mi durmiwa in d'una shtanza da par mi e dòpu gh'ewa 'na tuséta 'n quéla famiglia lì e la wuréwa viñì là 'nséma da mi in dal léc a jugà ai pòppi, e la sua mamm la wuréwa miňa, "dent in dal léc ta pò miňa". La sua mamm quan' che la nawa wia, che la nawa in cüsina, lée la saltawa dent in dal léc e pö la saltawa fö 'n présa quan' che la sua mamm la turnawa 'ndrée. Al mè Pa al veñeva a truwàmm e pö l'ültima wòlta l'ha töy 'drée al zò amis Driano parchè l'ewa l'ültima wòlta che veñéva jó e 'l duweva na là a tö i cart in ufizi e dòpu lì, quan' che sém riwàa sü a la frontiera l'ha duwüü fak vedé i cart.

N'altra wòlta quan' che sévi 'na ǰuwanéta sém nay a Lügan e sém pasàa da la part da Campión. Quan' che sém rivàa a Campión <4-12> l'eva a péna partìi al batèll e nüm sém shtay lì a shpecià quel òltru che oñi mez'ura ga n'ewa wün. Hém duwüü shpecià mèž'ura che l'ewa a péna partìi 'l batèll, che l'ha dìi ishì al cap

shtazión. Mi gh'ewa sée e 'lura gh'ewa lì 'na shura che la g'ha dìi: "Che'l vaga miña via, di wòlt che'l pèrt anca quesh' chì". L'ha töy d'una cavañéta 'na butegliéta e la m'ha dìi: "Teh, béf!". Mi ma regòrdi p[j]ü se ch'a l'eva. La m'ha day quai còss da béf.

Sém nay a la tabel d'hòte [sic], sém nay a pè da la part da Röñ e a Campión a gh'è 'l batèll. Sém rivàa sübat: "Vaga ǰó da chi, che gh'è 'n sentée, che l'è püsée cürt". Dòpu sém rivàa là a truwàa 'l zò padrón, e n'ha menàa sübat a culizión. Y m'ha day la marmelàda, che mi l'eva la prima wòlta che la manǰava. Al mè Pa l'ha manǰàa café e lac ishì. Pö sém nay a shpass inséma al zò padrón che'l parlava tudéshc, al parlava sü di sö lawurà. E quan' che mi ma 'ncantava a vedé 'n quai còss ch'eva mai visht, la shura la ma diseva: "Kómm, kómm jetz". Dòpu è rivàa l'urari da na a manǰà. Al mè Pa al wureva pròpi miña na la 'nzéma mi e lüü. Ma lur y ha inzishtüü e dòpu sém nay là. Mi sum reshtàda là a vedé tüt quel tàwul. La table d'hôte l'è piéna da jént. Al sa ciamava Albergo Internazionale. L'eva 'na sala, mi sévi cum'è sü 'n shima e y parlava tüc tudéshc. Gh'eva quii che g'ewa sha 'l mantìn sül brash e mi diseva: "Y g'ha sha anca 'l mantìn sül brash". Ewa mai visht nagótt, nanca un quatrìn lónk un dì, cara Madóna.

Al manǰà m'è piasüü. Gh'ewa miña da pulénta. Gh'eva 'na müǰa da ròba. Al mè Pa al ma diséva sémpru: "manǰà quél che ta pò, e vánzal anca sül tunt" e quéla shura la ga diséva: "Che'l ga disa da manǰà" cunt al mè Pa.

Finìi da manǰà sém nay a quii negòzi che vént i vishtìi, e 'lura la g'ha dìi cul mè Pa: "Ném in dal negòzi, che wöi tök un paletót" e sém nay dént in da shtu butéga e ma n'ha tiràa sha düü o trii. Al prim che l'ha tiràa sha lée la g'ha piasüü quél. Però anca shtéss n'hu müsüràa sü düü o trii. Dòpu la g'ha dumandàa da la baréta e quél che gh'ewa sü següitava a guardàl, <4-13> guardàl. Ewa mai visht un paletót. Dòpu la g'ha dìi, in tudéshc sémpru, se gh'eva 'n barét ishtéss, e difàti al culùu a l'ewa l'ishtéss, ma l'eva da lana. L'eva invèrnu sótt ai fèsht, chisà cúma tremàva, pòra mi. Al temp l'eva bèl, la mia Mamm la m'ha mettüü sü 'n foulard da séda e gh'ewa 'na vishtinéta cun sü quii shcarp ligàa cunt i shtrink. Y eva sémpru quii che balàva a la fèshta, mi teñeva tütt da cünt. Cuma sewa pòra in cunfrunt di òltri.

Dòpu sém viñüü föra e sém nay dal ciavatìn. Al mè Pa al wureva miña, e lée la ga fava: "Citu" cunt al dì. E 'lura sém nay a tö i shcarpétt anca, ma béi, ma béi, che mi wureva miña métay sü parchè y eva tropp béi. E 'lura quéla shura l'ha wurüü che y tiñìss sü, e sum viñüda a ca vishtida ishì, da la mia Mamm, e la m'ha dìi: "Ta ma sumèyat a 'na Milanésa" e la ma dis: "A Natal chisà cusa y dis e cusa y parlarà da ti i jént, y ta guardarà pⁱü 'dòss da la jelusìa i tö amìs. Ma ti, fa nanca paré. Intant ta gh'hée i béi ròp e ta ma sumèyat a una shuréta", la ma diseva, pòra dóna.

Mi nava sempru sü a guardak adòss tüc i dì al mè paletót, a la mia baréta e ai mée shcarpétt, e pö veñeva jó da la mia Mamm e diséva: "Ciuffufì, Mamm, che béi".

Dòpu che 'l s'è maridàa par la segunda wòlta al mè Pa l'è nay emò un quai quatr'o cinqu'an i' Zhvizera, a Auberville. L'ewa lì 'l zò padrón. Pö dòpu l'ha fay viñì fö da la Zhvizera i furmi da fèr par fa tübi da ciménf, quii dal 10, quii dal 15 e quii dal 5, e quan' che y fawa y a metewa sü sémpru al nümar romàn. Oh, cusa l'ha vendüü! E la duméniga ma mandawa mi che gh'ewa un derzètt o desdòtt ann a ritirà i danée. E wün jó a Repöñ che 'l wurewa miña pagam e g'hu dìi cun la sua dóna: "A shtu chi a shpeciàl finchè véñ a shéna, wu miña a ca sensa danée". E da lì 'n pezét l'è riwàa, l'ha pagàa, e 'lura sum viñüda sü che l'ewa nòc e 'n dal viñì sü da Repöñ m'ha rivà drée la curiéra. La s'ha fermada sü la shtrada e 'l ciafeur al m'ha dìi: "Sü, sü, Lina, che gh'è miña 'l cuntruleur". E ilura sum naya sü e tacàa al palaz di De Agli da Shcaria hu visht ch'ewa sha la mia Mamm cun la lenterna, pora dóna, la ma veñewa 'ncuntra.

L'ha pⁱü pudüü na i' Zhvizera parchè la mia Mamm la gh'ewa chi trii fiöö e vòtt cò da béshti i'shtala e dó casìn da regulà, da segà e da fa tüt 'nzóma.

Ai temp da la guèra dal '15 è viñüü sha 'l brigadier di fureshtai dal mè Pa, se a Shcaria gh'ewa miña un puu da tusànn da mandà sü 'n Cazhlé a piantà i pin. Ilura 'l mè Pa al g'ha dìi: "Lasarùu cór la vuž e dumán ga disi la rishpòshta". Al brigadier l'ewa 'n certu Noseda. "Ilura sa n'ha prenutàa cinq o sés cun la mia tusa, che la wöö viñì sü anca lée". I óman che fawa 'l böc y ewa da Repöñ, un certo Milesi e un certo Geremia. Ilura sém metüü d'acòrdi e hém cuminciàa sübat al lünedì. Sém nay sü in sés tusànn, e péna che sém riwàa sü quii düü lì di böc y g'ha dìi: "Sii vi òltri i tusànn che

gh'hii da lawurà chi?" Nüm hém rishpundüü: "Si". "Chi l'è la tusa dal sindik?" E mi g'hu dìi: "Sum mi, e la prima la mia amisa". "Ga l'hal dì cuma la sa ciama?" "Juwanìna". Sewum da shtéss ann e séwum cum'è dó surèll. Ilura al n'ha dìi: "Vi òltri ciapuf sü la dèshtra e quii òltri dó y ciapa la sinishtra. Adèss gh'è sü dés pin e i juwinòtt y va y a porta. Ma racumandi da piantai bée, parchè da chi mèz'ura gh'è chi 'l brigadier".

A péna che l'è riwàa sü nüm l'hém visht, nèh. Hém sentüü che l'ha dìi: "E' alla sinistra o alla destra la figlia del sindaco?" E ilura l'è viñüü là 'n da nüm. L'ha dìi sübat: "Mi sum quel che va cuntròla. Ma hu jemò visht che quii che hii piantàa, y va bée". Lüü al m'ha guardàa dòss sübat a na manera cun düü öc un puu da ladru. Ma mi hu fa paré da nagótt e sum naya 'nanz a fa al mè mishté. Lüü al s'ha setàa jó da nanz da nüm e ciciarawa sü 'n puu a fann un puu da dumandi, e mi g'hu dìi: "Al senta, shur brigadier, al vaga là 'n puu in di òltri, parchè se da no al següita a famm parlà e 'l <7-20> lawurà al va miña 'nnanz". Al m'ha rishpundüü: "Vado per il Suo comando, ma poi torno ancora subito". Ilura nüm hém següitàa a piantà pin e dòpu da lì 'n pèz a l'è sha ancamò: "Ma mi hu capìi che ti ta ga piazat, veh". "A l'è jemò maridàa". Al ma l'ewa dìi 'l mè Pa che l'ewa maridàa. L'ha dìi: "Varda che bel ómm che l'è 'l brigadier là ishì che l'è jemò maridàa". E la Juwanína la dis: "Ma si, l'è un shtüpit anca quel là". "Wöi miña lasà al mè murus par i shtüpidat che 'l cünta sü quel là". Lüü 'l veñéwa sempru là e 'l za setawa jó 'nzéma da nüm dó, e l'ewa simpatik, Ĵesü. E i òltri tusann y disewa: "L'è sempru là setàa jó 'nzéma a chi dó shtüpit lì. Ta vedarée che la Bertina (114) (che seri pö mi) a ga fa pèrt la crapa anca a quel lì". "Ma lasa che y disa quel che y wöö e nüm fém jó na pèll da rit". "Hét miña visht hiér, Kin, che 'péna che l'è riwàa, l'ha dìi: 'Dove sono la Lanfranconi e l'altra?' E lur y g'ha dìi: 'A y è là lì i dó farlòk [stupidelle]". Dòpu lüü l'è viñüü e 'l fa: "Le ragazze di là sono gelose perchè io vengo sempre di qui. Ma io guardo i lavori". E la Juwanìna la g'ha rishpundüü: "Ma sì, ma che'l shtaga là 'n puu anca 'nzéma da lur!".

Da lì a düü o trii dì che séwa sü lì da rént 'n d'è che piantàwum i pin a gh'éwa lì 'na faturia che y la ciamawa i Pacelaĉ [dove adesso è il Rondanino] quéla famiglia lì. E gh'ewa dént un juwinòtt lì, un bel fiöö che'l sa ciamawa Vitòriu (Bordòli). E dopu düü o trii dì che

pasàwum sü a l'urari da piantà pin, lüü 'l dumandawa sempru sü 'n d'è che y a dawa fö, che dòpu nawum a piantai. Shtu fiöö l'ha ciapàa simpatia 'n da mi, e quan' che riwawa sü i òltri da nanz, al ga dumandawa sü: "'N d'è quii òltri dó che y ha emò da riwà?" E lur y ga disewa: "Y sarà fermàa jó lì adrée a fa la pipì". Ma y ewa jelùs. E ciau. Dòpu lì nüm riwawum sü e nawum a piantà i nös pin e va là.

Dòpu mizhdì al z'ha mettüü 'drée a piöf. Par 'na 'ndrée 'n pass: al brigadiér al fawa culizión in cà da quii Pacelac e y gh'ewa 'n pùu da cunfidénza 'n tra da lur. Quel Vitòriu lì al zunawa bée l'armònica [fisarmonica]: l'ewa bravísim. Al paréwa che'l g'avéss pròpi vöya tan' da piöf. E 'l Nuséda l'ha dìi: "Ném jó 'n da l'èra di Pacelac che fém quatru salt intant che 'l piöf, e se 'l dizhmétt a veñum sü ancamò a lawurà". E 'lura sém nay jó tüc cunténT. Quel juwinòtt lì 'l z'ha mettüü drée a sunà e nüm sem mettüü drée a balà. E mi è viñüü là 'l brigadier a töm sü: "La ma permétt un bal?". Lüü l'ewa vishtìi da brigadier e mi g'hu dìi:

"Ma senta, a balà cun mì al za bróza!" "Sum cunténT mì e così sarà". A g'hu dìi: "Ishì al finiss da ciciarà. Al vaga là a tön sü 'n òltra". "Sum cuntent mì e lée la bala cun mì". I dónn y balawa anca lur.

Dòpu, quel da l'armònica l'ha dìi: "Se gh'è quai d'ün che sa sunà, bée, altrimenti mi sóni pìü. Hu damò da fa 'na pèll da öc a vedé i òltri a balà, e mi bali miña". Ilura a la sira, quan' che veñéwum in jó mi e la Juwanína a na cumpañawa sempru 'n tòk da shtrada fina da sótt da la mia casina. Dòpu 'l ma salüdava e 'l turnawa 'ndrée e 'l cantawa sempru. E 'lura, finìi la shtrada, la Juwanìna la dis: "Ti, ma shcóltum, ma dàman un quai wün anca a mì". E mi g'hu dìi: "Ti fa citu, digal miña al mè murùs che ga piažì al brigadier e ga piažì al Vitòriu, parchè se da no chi sà che guèra al ma pianta".

Al dì adrée al piuvìjinawa e 'lura sém miña nay sü. Vers ai sés ur la sira hu sentüü cantà al Pacelacét. Y ma shcherzava y na disewa: "Mi g'avaréss vergóña a piažék a 'n Pacelacét". E mi ga rishpundéva: "Mi g'hu nanca shchiviu parchè 'ntant ga piažì mì e vi òltri no e cicca là". Séwa na purkéta anca mì a rishpùndak ishì, séwi vilàna 'nsóma.

A la sira vers i sés ur g'hu dìi cul mè Pa: "L'è sha 'l Pacelacét", parchè ga l'ewi dìi al mè Pa che 'l ma shtawa drée: "A ga piažì al

Pacelacét", e 'l mè Pa: "Se ta tögat pö al Pacelacét, ishì al na üta a lawurà la campaña, che l'è 'n cuntadìn". Hu dìi: "Sent Pa, a senti che'l canta, l'è 'l Pacelacét ch'è sha". In dal pasà jó a l'è viñüü dént: "Shur sindik sum sha a dumandàk una ròba. Al ma la daréss miña la sua tusa?". Pòru fiö che l'è mort in guèra. Al mè Pa 'l g'ha rishpundüü: "Hu miña da dala mì. T'hée da dumandàk a lée, e pö tüt a narà bée. Adèss in da wée, Pacelacét?" "A sum in viac che vu föra 'n Tremezina". E 'lura 'l mè Pa al g'ha dìi: "Pòrtum dent un puu da früta". "A manchi miña. Duman vardée che a quél'ura chi sum chi!".

Al dì adrée l'è riwàa cun sha pér, fik, pómm e brüñ e crudéi. L'ha dìi ishì: "Sum nay jó hu visht che y ewa marüü jó 'n da la ciudénda e y hu catàa parchè l'è 'na früta che sa cuñóss damò 'n Tremezìna, e 'n Tremezìna ga n'è tanta". Lüü l'è viñüü via da nòc "parchè la shtrada da la Ca Möja a l'è lónga e fala quan' che gh'è 'l zuu a sa ruwenta 'l cò", 'l disewa, pòru Vitòriu. E dòpu, shpécia, al ma lasa nanca dì i rop bée, e ilura al riwàwa chi vèrs ai vòtt, vòtt e mèża a la matina: "Hu <7-22) viajà tüta nòc e hu sempru pensàa a ti. Adèss sum chi, shura 'Lisa". "Ilura ta fu 'n puu da café e lac - la Mamm la g'ha dìi - da culizión!" "Al béwi wulentéra, ma vöy anca 'n tukét da pañòta". Ma l'ewa simpatik! Intant che la fawa 'l café la mia Mamm, al parlawa da la Tremezìna 'nzéma al mè Pa: "A gh'hée da shcüsàmm se zhbagli in dal parlà. Tüta colpa che la vòsa tusa che la m'ha tö via i sentimént". E 'l mè Pa al g'ha dìi: "Va la marñàk ('na parola bunaria), che 'dèss sii tüc düü tròp juwan (mi gh'ewa vint ann). A veñarà 'l vos temp e dòpu, se tüc i ròp y va bée, ta sa marìdat". "Ma mi mai pìü la sa marìda cun mi, parchè sum un Pacelàc, un Tremezìn. E l'è cert: a l'è bèla e la pò pretén' püsée che 'n Tremezìn, la tusa d'un shur sindik. Ma mi ga n'avaréss asée damò che la ma dass un basìn 'na wòlta sóla. Ma lée la wöö miña sentìk da quéla paròla chi". Oh, ma cuma sa nawa a la bóna 'na wòlta. Al mè Pa al g'ha rishpundüü: "Ta sée pròpi un ciulàn [sempliciotto]. Sée miña bón da fágan wün da shcapàda ti?" "Ma cuma fu che se wu là da rént la shcapa sübat wia". "Ma ta'l sée, i tusànn y è 'n puu friñétt [volubili] y cambia idea tüc i pezétt". Al mè Pa l'ha següitàa a ringrazial par la früta. "Mi wöy nanca sentín parchè mi - al parlava tremezìn - *a wöri la tósa*". Mi sum miña bóna da parlà 'n tremezìn. "Bée, adèss lasém lì, parchè ta

gh'hée da na sü a ca che'l tò pa l'è sü a shpeciàtt con tüt quel da fa di béshti", e 'l ma dis cun mi: "In cö ta véñat sü 'n pinéta?" "No, parchè 'l vö piöf. L'è brüt al témp, al prumétt aqua tüc i pezétt". "Ta ma disat ciau. Damm almen la man, malmushtusa, capisi pròpi che 'l mè bée al var pròpi nagótt par ti".

Dòpu l'è nay a suldàa, da lì a 'n més. Al m'ha shcriwüü tré cartulìn in franchija e 'l ma disewa sempru: "Cara la mia biundina. Rishpundum almen a üna, che almen capisi che ta ma pensat una quai vòlta anca a mi". Dòpu cin' més al mè Pa l'ha 'ncuntràa 'l zò pa e 'l g'ha dumandàa: "Al Vitòriu, ha'l finìi 'l suldàa? L'è 'n gran brawu fiöö" e lüü y g'ha viñüü i lacrim ai öc e 'l g'ha rishpundüü: "Pürtròpp l'è mort in guèra. Y m'ha taiyà via la mia man dèshtra. A véss mört lüü la mia ca l'è p^{i}ü quéla, anca che ga n'hu sü di òltri da fiöö, ma y è miña al mè Vitòriu".

Dòpu hu 'ncuntràa la sua surèla e g'hu dumandàa: "Al Vitòriu, la regòrda chi 'n zül monüment da Shcaria?" E lée la m'ha rishpundüü: "Anca quii da <7-23> Repöñ e da Wèrna y m'ha dumandàa, ma lüü l'è nasüü 'n Tremezìna e 'l zò nóm l'è jemò sü là là".

Mi ma piaž da regurdàss da quel fiöö parchè l'ewa simpatik e'l ma piažéwa anca. Quan' che 'l balawa, al ma shtrinjéwa sü e 'lùra 'l diséwa: "Lina, ta piaži?" e mi ga rishpundéwa: "Si, parchè ta ma parlat miña, parchè mi na wöy miña da murùs". Wurewa miña dìgal che gh'ewa 'l murùs e ilura g'hu rishpundüü: "Wöy miña ligàmm ishì jùwana". Ecu.

In dal 1915 gh'ewa vint ann. Ga wuréwa al lasa pasà e sa duwéwa shta luntàn quìi tanti metri dal reticulàa. In dal 1915 al pashtùu gh'ewa p^{i}ü. Chi gh'ewa i béshti y mandawa i sö tusànn, sètt o vòtt o déž. Ma l'ewa bèl però, pasawa i suldàa.

Y nawa al Chrishtée a fa i manòvri. E 'ntant che y pasawa sü quan' che y riwava al Pian di Nus, che nüm sewum lì setàa jó tacàa a la baita dal pashtùu, y sa fermawa cun nüm tusann. Al capitáni y a lasawa lì 'n mument a rit e shcherzà, ma al ga teñeva anca lüü, perchè è burlàa föra cunt una parola lì: "Venite qui con me". "Viñìi sha n'zéma da mi", ma lüü 'l parlawa 'talian. Ma nüm tüc in dialètt e ridéwum cum'è matt. A séwum a l'età da la shtüpidèra. Ilura'l ga dis cui suldàa: "Di quelle dieci ragazze ditemi chi è la più bella". E chi na disewa wüna e chi na disewa dó e 'nveci lüü l'ha cercà föra

l'Armida, 'na mòra che la sa ciamava Armida. Tüc i sa mettüü a rit e zhbatéwa i man, par fak fèshta parchè l'ha shernàa fö l'Armida, che l'éwa pròpi 'na bèla tusa. L'ewa la tusa dal Néciu (Ernesto) Maglia.

In quél mument lì i mée wak y ewa quasi sü al reticulàa, e ga disi a na mia amìsa: "Dina", quéla che l'éwa lì da rént, "A wu sü a wultà 'n drée y mée vak dal reticulàa parchè se ciapi 'na quai mülta che gh'è chi i suldàa, al mè Pa al ma cópa". 'Lura y teméwum i nös jent a gh'ewum pagüra che y na wuẑàss adrée. Adèss inveci i ga shpüda 'dòss. Sa ga dis: "Mal levàa". Inveci da ǰirài 'ndrée sum ishtaya sü da nanz. Lur y manǰǰàwa e mi lawuràva a fa shcalfìn. Shcalfìn y è i culzétt, quii che y rèshta sótt al pè, parchè 'na wòlta y a fawa dishtacàa.

Mi séwi sü pacifica e lur y ewa jó a rit e shcherzà cui suldàa, e tütt a 'n bòtt al capitani al s'ha dishtacàa wia da lur e l'è viñüü sü n'zéma da mi: "Signorina, perchè si è allontanata dalla compagnia?", e mi g'hu dìi: "Al la wét sensa rishpùndak al parchè". I mée wak y ewa lì tacàa 'l reticulàa, e sa pò miña, gh'è l'urdin che sa pò miña. "Ja che l'è chi, per gentilezza, non saprebbe dirmi che ora fa?" ('na purchéta anca mì). E lüü wulentéra al tira föra l'urelòy e 'l ma dis: "Sono le nove e un quarto precise" e 'l ma l'ha purtàa.

Quan' che séwum siñurìn da la mia età a gh'ewa la mòda da tiñì dent un fiùu. Quéla matína lì gh'ewa dent un garòful róss, wulzàa 'n jó 'nveci che 'n sü, parchè 'l wuréwa dì, wöi miña che nisün y ma cerca par murùsa. Quél lì l'ewa 'l zò significàa. Al capitani wulentéra 'l ma dis, "Che bel garofano che ha sul petto. Non me lo regalerebbe?". "Questo mai". E 'lura lüü 'l m'ha dìi: "Avrei piacere saper come si chiama". E mi g'hu dìi: "Geltrude", al prim nóm che m'è viñüü 'n mént, e lüü al ma guardàa cun düü öc da ladru e 'l ma dis: "No, lo so come si chiama". "E 'lura parchè al véñ sha a dumandámal?". Ma che bèl ómm che l'ewa, l'ewa napuletàn. Sém cuñusüü ishì, e dòpu quan' che pasáwa i dónn da Tremezìna cunt al ǰèrlu da la früta, se sewum miña nemò riwà dént cunt i béshti al ga diséwa: "Lasci lì un chilo di frutta mista alla Lina e alla Dina". L'ewa quéla che la shtava 'nzéma da mi püsée e quan' che ma nawa dént i béshti in dal bóshk la nawa dent lée a ǰiramai fö.

Por ómm al za ciamava Capitano Eugenio Borelli, e quan' che l'è nay via al m'ha lasàa chi 'n bel ricòrdu, la medayiéta da San

Jenàr che'l purtawa al còl. Al sarà shtay maridàa parchè al m'ha mai dìi 'na parola föra da pòsht.

I wak y nawa ai dó e mèza dòpu mizhdì e y turnawa 'ndrée a la sira. Y nawa miña wia a la matina parchè gh'ewa p[i]ü 'l pashtùu. A la matina y manjava i 'shtala.

Al cumandu shtava a San Fedée a Villa Guido. Parlawum cui suldàa.

I suldàa y ewa quìi da la Teriturial, y ewa quii lì che ewa miña pròpi da guèra, y ewa 'n puu malàa. Y nava al Crishté tüc in fila. Quan' che y riwàva 'n dúwa séwum nüm, al capitani al disewa: "Riposo", e 'lura y sa fermava a rit e shcherzà. Ah, cuma l'éwa bèl a quii témp. Dòpu che l'ewa pasàa 'n pezét che y ewa pusàa, dòpu 'l capitani al ga diséwa: "Adesso, in marcia". Al tenent, al sótt tenent e 'l capitani y gh'ewa trii cavai. Al capitani al sa ciamava Eugenio Borelli, napulitàn. Al capitani l'hu cuñusüü. Quéla matina che l'hu cuñusüü i béshti y ewa nay <1-15> al reticulàa. "Ditemi un pò qual'è la più bella di quelle ragazze" "Chi è quella signorina là?" "Ma quéla l'è la tusa dal sìndik". Mi da quìi farlucàt lì ga n'avaréss mila da cüntà sü, ma ilùra la finisum p[i]ü.

Al s'è dishtacàa sü e l'è viñüü in vèrsa da nüm. Péna che l'è riwàa sü: "Senta, per gentilezza, non saprebbe dirmi che ora fa?". Eran le nove e un quarto. Quan' che sa vedeva 'l bèl temp sa nawa sü a la matina e pö sa veñéwa 'ndrée ai vündas e mèża e pö sa turnawa 'ndrée ai tré e mèża e shtawum fin'ai vòtt a la sira. Tüc inséma cantávum:

A testa bassa
vestita di nero
mesta e dolente
davanti a me passò,
varcò la soglia del cimitero
e sopra una tomba
s'inginocchiò. (ecc., vedi 'Canzón da cantà')

In témp da guèra dal '15 sa pudewa miña fa sü 'l pan parchè l'ewa pruibìi dal guwerno, e la mia Mamm l'ewa drée a tirà föra 'l pan dal furnu. La s'è p[i]ü regurdàda da ciawà la pòrta, che quésh' chi la fawa sempru quan' che la fawa 'l pan. Ilùra è riwàa chi i finanziér, che y pasawa da patüglia e 'lura y è viñüü dent par fak

métt al timbru che lur y ewa pasàa, e y è riwàa là 'n curtìl. E'l brigadier al fa: "Senti che odor di pane fresco!". E la mia Mamm, se l'è miña mòrta da shpuwént, e lur y a dìi: "Signor sindaco, che profumo di pane fresco!". E la mia Mamm la g'ha nay 'ncuntra cunt i man in urizión a impluray da fak nagótt, parchè la gh'ewa chì 'l pan. "A g'hu trii fiöö da mantiñì. Pòdi miña shta cun la tèsera, cunt al magaẑìn da la fam ?". Y ga ciamawa 'l magaẑìn da la fam. E 'lura y g'ha dì: "Ma shura Elisa, ma stia tranquilla. Li conosciamo, è vero?". Lüü al ga n'ha cercàa un tukét da shtu pan: "A ga 'n dùu 'na bèla pañòta, ma lüü la faga miña vedé". "Stia tranquilla, signora Elisa, che ci conosciamo noi. E' vero? Adesso, quando lo fa ancora?". E lée la g'ha rishpundüü: "Da chi vòtt dì, che y pasa sha, che ga'n dùu un puu püsée, che na fu 'na mica püsée". E lur y è shtai da paròla e quan' che è riwàa sha y g'ha dìi cun la mia Mamm: "Signora Elisa, l'abbiamo mangiata per la strada. Ma che dolce era il suo pane". E la mia Mamm la gh'ewa lì i dó mik preparàa, e lur y l'ha ciapàa e y l'ha shcundüü sótt a la ĵüba. E'l g'ha dìi cun la mia Mamm: "Signora Elisa, che militari sinceri che siamo anche noi", e y è nay cul zò pan e la mia Mamm la g'ha firmàa e timbràa 'l zo pasac.

Al témp da guèra, al Batishtìn, al gh'ewa na machinéta dal café che la mazhnawa 'n puu gròss e la sira 'l veñéwa sü a mazhnà furmént. E 'lura la mia Mamm la ga dawa 'l furmént par nagótt.

Al mè prim murùs al sa ciamava Lüisìn [Leoni]. Dòpu y l'ha ciamàa suldàa ch'el gh'eva 19 ann. L'è rivàa sü a Murbéñ parchè lüü l'eva alpino, e dòpu cin' dì che l'eva sü l'ha ciapàa 'l tifu e l'è mòrt. Al telegrama che l'è mòrt l'hu ciapàa mi. L'ha purtàa 'l Pucciani. Mi ma sum sentüda murì, al mè Pa la séva miña. L'eva bèl. Y ga shtava drée tüc a Shcaria, ma ga piasévi damò mi, e y ma udiava tüc parchè 'l ma parlava. Inzóma al ma shtava 'drée a mi.

Ewa viñüü la guèra dal '15 e in dal '17 è shtay chi al cumandant di suldàa dal mè Pa, e 'l ga dis: "L'è lüü 'l padrón da quéla casìna chi sü?". E lüü 'l ga dis: "Si". "Al guwerno al ga tö dódas piant da rùgul, ma ishì, 'l sa, par fa i trincéi lì sura", parchè y gh'ewa pagüra che 'l nemìs al viñìss föra da la part da la Zhvizera. Ilùra gh'ewa sü i suldàa a taiyay e menay wia. La prima wòlta che hu visht i tratùr. E i suldàa, intant che y taiyàwa, che y lawuràwa a preparà 'l leñám, y ga disewa cul mè Pa: "Signor Sindaco, la porto io a Cividale la

sua figliola, perchè lavora come una matta. Ma non ha paura che si faccia del male, così una bella ragazza?" "La sa fa dal maa se la shtà lì a fa nagótt! Parchè l'è l'ozio al padre dei vizi e la surjént d'oñi maa!". Y zhbrucàwa föra la pianta intréga e pö gh'ewa sü i suldàa da la teriturial sü 'n Cazhlé e y veñewa jó tüc e y fawa na föra i bùri [tamburi dei tronchi, sing. 'bura' - a Ponna si dice 'bóra' e 'bóri'] y a fawa burlinà [rotolare] fin'a che y ewa là ishtrada par métay sü sü 'l tratùr. Pö y a menawa wia e y a metéwa sü in di trincéi.

Pensa i ann che l'è e ga n'è da quii che sa vét ancamò in di trincéi. Ah, i mée rùgul! Sum pasàda mi e 'l mè fiöö che séwum in paseĵada e g'hu dìi: "Guarda in nös rugul da Shaga y sa wét ancamò 'n quai d'ün".

Un dì séwa sü a taiyà shtu erba e ma riwa jó 'n turista da quii che g'han al zak i' shpala. Al gh'ewa i brak a zhbóff, che l'éwa 'l zhbòff sü al ginöc. E shtu juwinòtt l'è rivàa jó 'n da mi. Mi cantava sempru cum'è na sirena quan' che sewi jó 'n campaña. Y diséwa sémpru: "La canta cum'è na siréna". I shuri y wuréva mandam via a shtüdià la wuz. La mia Mamm la wuréva miña par nagótt: "G'hu damò na tusa e g'hu da mandala là sül teatru?".

Shtu juwinòtt ma dis: "Signorina non sa dove si può avere un bicchiere d'acqua in un ruscello?" "A cinque passi da Lei c'è quel ruscello lì e c'è un'acqua freschissima". L'ha pundàa jó 'l so zainu, l'ha töö 'l sò bücér e l'ha bewüü. Dòpu l'è riwàa jó emò e 'l ma dis: "La ringrazio infinitamente che mi sono proprio ristorato con quest'acqua quì". Al mè pòru Pa al gh'ewa fay un tukét da cana da léñ cun la shcòrza da frásan. "Che paesi sono quelli là?" "Shcaria, Pelio, Póna". Sa vedéva quii lì. E dòpu 'l ma dis: "E il suo paese?" "Shcaria". Mi intant a segava. "Mi g'hu miña témp da rishpúndak parchè devo rincasare subito, parchè g'hu da na jó dal mè Pa. Al mè Pa l'è 'l sindik". Quan' che l'ha sentüü sindik al m'ha dìi: "Lasci che mi presenti", e'l m'ha da sha shtu bigliét che gh'ewa sü: Rag. Augusto Brambilla - Via Ripa Ticinese 63 - Milano. "Lei come si chiama? Sono indiscreto a chiederLe il nome?" E mi 'nveci da dik al mè nóm g'hu dì 'Geltrude'. L'è viñüü là cum'è par famm ishì sül barbée cum'è par dì: "Mi guardi, e mi dica la verità". "Jó i man dal nìckel parchè se no ga dùu 'na seghezàda (cul seghétt, quii pinìn, la ranza l'è quéla granda)". "Se no quando arrivo in paese domando

come si chiama la figlia del sindaco". Ilùra mi, parchè al véña miňa sha a dumandà (chisà da cusa y disewa i jént!), g'hu dìi: "Mi chiamo Lina". Ilùra lüü 'l ma dìi: "Mi guardi in faccia, ora La credo". "Adèss che'l vaga, che mi g'hu miňa da témp da dak a tra". "Si, ho solo la mamma e una sorella a Brunate, sposata. Se io Le mandassi una cartolina, Le dispiacerebbe?" E mi g'hu dìi: "Ma parchè ma g'ha da dishpieżé? Ma però che'l ma shcriva miňa". "Se io ho da Lei l'indirizzo, bene", "Però che'l ma shcriva miňa", se y savéss che mi avéss parlà cun shtu juwinòtt. Al 4 setembri è riwàa na létra. Sum riwada a ca da la campaña. La mia Mamm la m'ha dìi: "A gh'è chi 'na létra che ta véñ a ti da Milan, ma mi e'l Pa l'hém miňa verdüda, e famm sentì cusa gh'è sü". E mi hu duwüü léĵala. Adèss ghe'l disi in pòk paròl parchè ma nava pòk.

In principiu che ha avuto piacere che ha conosciuto una ragazza di campagna così intelligente, e pö l'ha mettüü la parola "idillio":

Sono arrivato da Lei
assetato d'acqua prima e d'amore poi,
mentre Lei faceva agire l'agile roncola
fra l'erba per cogliere cibo ai docili animali
che inferiormente con noi vita conducono.

Aveva piacere: wurewa viñì sü a truwàmm e che lo sapessero anche i miei genitori. E 'l mè Pa ridendu ma fa: "Ta salüdi, cun chi che te g'hée wüü da che fa". Al ma dis: "Ma lasal viñì sü" e difàti g'hu shcriwüü quatru rìk. Ga disévi: "Ma mi sum miňa all'altéza" Chi sa cuma l'è quel lí. La duméniga l'è riwàa sü shtu fiöö. M'ha scriwüü ancamò se nawa jó a la shtazión parchè l'ewa miňa prátik dal paés. Ma mi sum miňa naya jó. Cul mè Pa g'hu dìi: "Mi wu miňa jó, ch'el sa ranĵa". Gh'ewa wergóña da lüü parchè l'ewa 'n bèl fiöö, e a parlàk inséma. Pensawa: "Chisà cuma l'è ishtrüìi (?) e <1-18> mi sum una pòra cuntadina".

L'è viñüü 'n piáza e l'è 'nay dent in dal tabachée, gh'ewa 'l Barelli anca 'lura, sa ciamawa Ricu. Lüü 'l g'ha dumandàa: "'N d'è che shta il signor sindaco: vado dalla figlia del sindaco". E 'lura g'ha 'nzeñàa 'n d'è che shtawa. Una wòlta l'ewa rigurùsa tra i fiöö e i sö jént, miňa cum'è 'dèss che y wa 'nzéma prima da maridàss. Inveci i mée jént y ewa rigurùs. Al mè Pa ga dis se 'l va wia sübat. "No mi fermo fino a lunedì mattina". Ilura la mia Mamm la g'ha

cercàa 'na shtanza föra in d'un'ushtaria e lì gh'ewa dént anca dó tusann. Da manjà la g'ha fay pulénta e cuníli, l'éwum faya par nüm. "Se'l wöö fawurì: nüm a pòdum miña ufrì pusée che quésht". "Volentieri. Non volevo disturbare". I tusànn g'han parlàa mal. Ilùra a la matina quan' che'l s'ha levàa sü l'è viñüü a tö 'l café e lac, "Parlavano molto male di te. Ho risposto: 'Qualunque sia, a Lina io voglio bene e me la porto via'".

Dopo frequentava. A nawum a shpass vèrs a Lanz. La guèra l'ewa jemò pasada. Lui è venuto seriamente. Al ma purtawa a Milan. Al mè Pa al gh'ewa dumandàa. L'ewa impiegàa in d'una fabrica da büshón. Al shcriwewa. Tüta l'ishtàa l'è viñüü la duméniga. A setembri s'avarésum maridàa. Dòpu al lunedì matina mi la cumpañàwa sémpru a la shtazión. Quéla matina lì mi sum turnada 'n drée e 'l mè Pa l'ewa drée a manjà 'l cafelac e [22] la Mamm la veñewa fö dal cantinìn e cunt al cantón dal shcusàa la sa fregàwa i öc. M'ha fay l'att da miña famm capì. Mi riwi dént in da la cüsina. Al mè Pa l'ewa a cap da táwul sempru. "L'è partìi l'Augusto?" E mi g'hu dìi: "Si" e l'ha pundàa jó 'l cüjàa in sül táwul, al m'ha guardàa 'dòss e 'l dis: "Lina che quéla roba chi pòdi miña negátala parchè in da la vita a gh'hém damò quéla ròba lì libera da cercà fö quel che sa vöö. Ma dèss che g'avarésum pusée büsoñ da ti che ta sarésat al nos bashtunét a ta na lasat chi da par nüm cum'è düü vejétt". E mi hu rishpundüü: "Sum miña nemò naya via, Pa, e ta wedarée che rèshti chi cun ti". Al gh'ewa i lacrim ai öc e'l m'ha fay rincréss. A la sira wuu a léc, ma sètti jó da nanz al mèe cifón [canterano] e hu shcriwüü tré o quatru paròl. G'hu dìi: "Augusto, son tornata da quando ti ho accompagnato e ho trovato Papà e Mamma dispiaciuti per questo nostro matrimonio. Ho pensato che se il destino è quello, ci incontreremo più tardi (quan' che i mée jént ga sarà p[i]ü)". Adèss che y g'ha 'l büsöñ ma senti miña da lasai chi da par lur". L'hu lasàa.

Lui mi ha risposto con una cartolina in busta che l'ho ancora qui. Gh'ewa sü la figüra d'una Vergine (ma véñ da pianc), g'ha mettüü sü shti paròl: "Sempre a cuore aperto. Augusto Brambilla". Ga wurevi bée, ma ma sentiwi miña da lasà i mée jént da par lur. Ma sum truwada bée anca cun quésh' chi. A Milan saréss ishtaya seràda sü cum'è 'n ulcelìn in cápia.

A ga n'hu wüü vündas da fiòsh e ga n'hu emò trìi e i òltri y è

mòrt tüc. Vün za ciama Abele.

Vün è riwàa sha 'l sò pa 'na dumèniga vers ai tré ur; al mè ómm al dis: "Ma veñ avanti, Andrea, gh'hét vergóña da quai còss? Se pòdi ütàt ta'l fu wulentéra". "A g'hu vergóña a dìtal, Chin. Sum cià a dumandàt se ta ma téñat al mè tus che l' nasüü shta nòc, ti e la tua dóna. Quésh' l'è quél di nöf e su p[j]ü chi ka g'hu da na a cercà. Se ta ma 'l téñat a ta ringrazi". "Ma ben wulentera, neh Lina che'l fémm? Quant'è ch'a l'è l'urari?" "Sübat dòpu vèshpru". Al gh'ewa vergóña, al séwa miña cuma presentàss dòpu nöf e nüm sém nay sübat parchè gh'ewa jemò jó 'l don Carlu a shpeciàn cul fiöö. Quan' che sém turnà 'ndrée che l'hém batezàa (?), sém nay là a truwà la sua mamm che l'ewa in léc e la s'è metüda drée a pianc quan' che la n'ha visht e la n'ha dìi: "Al su miña cuma ringraziàt, neh Lina, da quel pieżerón chi shì". Al sò pa al n'ha day 'n bücerét da vermouth e 'l n'ha cundìi là che 'l n'ha dìi "Grazia" e Diu e nüm sém viñüü a ca.

Da maridàda hu tiñüü péna quél lì parchè mi sum shtaya jùwana fin'a trentadüü ann, parchè wurewi miña lasà da par lur i mè jént e 'lùra sum mai maridàda.

Y veñéwa e y ma dumandàva: "Ma téñat miña la mia tusa a batésim o 'l mè tus?" e mi ga diséwa: "Cun chi ch'a 'l téñi pö?" Parchè se l'ewa un maròk ilùra a 'l teñevi miña. Chi 'maròk' l'è 'n juwinòtt a 'na quai manéra.

Y veñéwa parchè ga vishtidéwa 'l tus o la tusa par San Bias che y pòrta jó i pinìn a señà la góla e la güdazza la pòrta jó la jó 'n jésa a señà la góla. L'éwa 'n üsanza ishì. Oef, mi 'l su miña, y la fa p[j]ü. Ma pö dèss gh'è p[j]ü da fiöö; una wòlta l'ewa wün wia l'òltru. I famigli y ga n'ewa tüc tanti da sètt o vòtt o nöf.

Una wòlta na murìwa trìi o quátru a l'ann e na naséva un cinc o ses o sètt, anca vòtt. I óman i nawa i' Zhvìzera a lawurà pö quìi ch'y veñéwa a ca d'invèrnu cui danée, la sua dóna y la 'mpieniva e in primawera via e y lasàva sempru sha 'n fiöö e la sua dóna la duwéwa lawurà campaña e magari cun quatru o cin' béshti i' shtala e ultru quél l'ewa gràvida. I fiöö magari y ga ciapava quél màa da ventru o magari tóss e frejùu che ga nawa miña via, i màa di fiöö. Y éwa anca mal cüràa, la mamm la gh'ewa miña tan' temp e 'l fiöö el reshtawa 'n puu trashcüràa. Quan' ch'y murìwa y a metéwa in dal Sannazée di pinìn che l'è lì da fö dal cancèll da la capèla di

Ausenda.

Al regàl da San Bias par al fiòsh a l'éwa una vishtinéta una baüshöla e una baretìna, una baréta da mét sül cò. Ma tucàva fala fa da la sarta che la shtawa chi a Shcaria, una dóna da quii ch'y ewa 'n puu bón da güja. L'éwa 'na dóna che lawuràwa la campáña. La mia l'éwa la dóna dal casée, l'éwa brava da güja e la fawa sü i vishtinétt. Par la shtófa da la vishtinéta nawa a San Fedée a crumpàgala inséma da la baüshöla e da la baréta. Sa ga crumpáva 'na shtófa che l'ewa musulína, mentra wüna faya a 'na quai manéra se gh'ewa anca vergóña a dak 'na shtófa a 'na quai manéra, parchè quan' che sa nawa jó a purtài in jésa ga n'ewa quatru o cin' da fiö e oñi güdazza la cercáwa da fal bèl par ishtimass da la vishtina che'l gh'ewa sü.

I mée cüñàa Jinu e Felice Lanfranconi. Al mè Pa l'è nasüü 'n Predàa in dal 1852. Y ewa 'n vòtt fredéi e surèll e tüc y s'ha maridàa e, quan' che l'è mòrt al zò pa l'ha fay teshtament, e 'l g'ha 'señàa a tüc, oñi d'ün la sua part. Davanti a la ca, che l'è quél Predàa che gh'è sü quél véc, a gh'éwa lì düü pin, düü pésh cuma sa dis in dialètt, gròss cum'è 'l zò rùgul [quercia, si riferisce a quella della Isa]. Al g'ha dìi (l'ewa al nónu quésht): "Oñi d'ün a v'hu day la vòsa part, e i düü pin che gh'è davanti da ca, y rèshta da Domeneddiu, guai a quii che y a taiya jó". Inveci quii mée düü cüñàa, parchè mi sum maridada cunt un zò fredèl, una matina y g'ha mandàa a dì al mè ómm da na sü 'n Predàa, che y gh'ewa büsöñ da parlak. L'è nay sü e y g'ha dìi: "Dik al ziu Bertìn (che gh'ewa al nóm Albertu, ma y ga ciamawa Bertìn) ch'hém pensàa da taiyà jó i düü pin, che fawum sü 'n albergu cunt al leñàm. E pö quel che l'ha dìi al nónu in da'l zò teshtamént, a ga metewum via cen' frank—che 'lura cen' frank y ewa tanti—a la casa e ga fawum dì tüc i ann una Mésa". Al mè ómm l'è viñüü jó a digal al mè Pa. Lüü al g'ha rishpundüü: "Assolutamente, che y tóca miña i pin, parchè al mè pòru pa y l'ha mettüü 'n sül teshtamént che y è da Domeneddiu, e y g'ha drée 'na maledizión a quìi chi a tóca". Al mè Pa l'ewa lì malàa quan' l'ha dìi quii paròl chi. Lur y ha vurüü taiyay jó 'shtéss e la maledizión la g'ha jügada drée.

Y ha fay sü l'albergo (1932) e quan' che y l'ha fay sü, quanti débat! L'awucàt da Shcaria Agliu e 'l Kaufmann da Lanz y l'ha fay falì. Y è nay 'nnanz un ann e pö, dòpu y duwéwa pagà da chi, pagà

da là, e y gh'ewa miña i sòlt y ga weñéva miña dent asée da fa frunt ai shpés.

Shcadéva 'na cambial, lur y gh'éwa miña quii sòlt lì, trentamila lira. Par trentamila lira (30) y ha duwüü falì e lasà l'albergo. Parchè al mè Pa y pudéwa piü viñì jó a dumandak i sòlt, che dal mè Pa y pudewa végai, parchè y g'ha fay l'afrunt al zò pòru pa da taiyai e lüü al g'ha pⁱü guardàa 'dòss.

E l'albergo gh'è reshtàa al Kaufmann da Lanz. E lur y ha dìi: "Cusa fém chi, sensa lawurà?", che quasi sübat al Kaufmann ga l'ha day a la Necchi. E wün l'è nay in America a Buenos Aires, l'òltru l'è nay sül bashtiment dal Biancamano. Ma regòrdi parchè quan' che mi g'hu wüü 'l mè Alberto, duwéwa tiñìmal a batésim al ziu Jinu, e parchè l'ewa sü 'n dal bashtiment Biancamano, ma l'ha fay tiñì 'n pée dal zò fredèl Felice, che l'ewa drée a shpecià 'l pòsht da na in 'Merica. Difati, dòpu 'n més l'è nay.

Al žiu Jinu inveci a l'è mort a Montreux, parchè lüü, quél che cumandava püsée in dal bashtiment, al ga fawa cum'è da majurdóm. La wuréva sempru 'nzéma da lüü, ga wureva bée. Dòpu al gh'ewa 'na vila lì a Montreux, e lì l'ha ciapàa 'n cólp. Lüü l'ewa miña maridàa, al gh'ewa na tusa d'una dóna maridada. Quéla lì l'ewa da wia, la sa ciamava Etna, la tusa, parchè la tusa l'ha purtada anca 'drée, parchè al la gh'ewa dent in d'un culéc e ga pensawa lüü a 'shtrüila e mantiñila, e tütt insóma. Quan' ch'è mòrt al Pa s'ewum in relazión, l'è veñüda, ma l'éwa jemò fay al füneral. Quél che 'l g'ha lasàa 'l zò pa, a l'ha wurüü divìt cui cüsìn. Lée l'ha purtàa via quai còss da ricòrdo da lüü, e 'l rèsht l'ha lasàa chi ai fredéi: campaña e tütt quel che gh'ewa. L'ewa maridàda cunt un capitani d'aviazión e la gh'ewa düü fiöö. Dòpu lée l'ewa dìi: "La zia più cara che ho conosciuto a Shcaria, è shtay la zia Lina", e lée la parlawa 'n inglés, la gh'ewa sha l'interprete.

Hu duwüü pagà par maridàmm cunt al mè ómm 76 ghéi e hu duwüü mandai a Róma a la cüria da Róma se da no gh'ewa miña 'l permèss.

Al prèwat l'ewa 'l don Carlu. El ma dis: "Cusa ta vö maridass cunt al tò cüsin, ta gh'hée da pagà parchè a sìi 'n 'primo grado' da fredéi propi". "Ilùra mandi a Róma quela carta lì e dòpu ta veñarà 'ndrée al permèss e quel che t'awarée da pagà". E dòpu lüü y l'ha mandàa wia, l'è shtaya via 'na setimana. Quéla setimana lì che sa

maridàwum, inveci hém duwüü rimandala 'na setimana. In p'ü è sucedüü che quéla setimana lì veñéva 'l véshcuf a Shcaria e nüm ewum jemò fay i partecipazión par la setimana prima. E 'lura parchè veñéva 'l véshcuf e 'l pudéwa miña maridànn a sum naya a Cómm in jésa dal San Crucefiss e hu pagàa dés∞lira.

La mia Mamm, y éwa tüc düü malàa, e 'na matina la m'ha dìi: "Lina hu da dit una roba un pùu gròsa par ti. 'Dèss ta wé jó a ciamam al don Carlo, che wöy cunfesàmm e fa la cumünión, parchè 'l Siñur l'ha da fa murì al tò Pa prima da mi, parchè se da no i tö fredéi y ta fa emò tribülà sü l'eredità, parchè al mè teshtamént al parla che l'hu lasàa lüü ereditari da tüta la mia sushtanza, fin'a vita natural durante l'è lüü 'l padrón. Dopo la morte di mio marito, la mia sostanza pasa a la mia figliastra Lanfranconi Carolina, detta Lina". E dòpu l'è mort al mè Pa par prim, in dal '42, al 7 da utubri, e la mia Mamm dòpu 'n més.

La conga l'ewa granda. Nüm ga n'éwum quatru, [58] e wüna l'éwum tiñüda nüm e i òltri ga y hém dai al Musolini inzéma a tütt l'òltru ram che l'ewa tant. E 'nzéma 'l ram gh'hém day anca 'n bèl brunz, che 'na wòlta y ewa tan' da mòda. La mia Mamm l'ha pianjüü a dak tütt al zò ram, che lée al la lüshtrawa dó wòlt a l'ann, a Natal e Pashcua. E la fawa viñì cum'é l'or e la ciapawa par lüshtral zée, föy da sambük e farina da carlón. Dòpu y è nay 'n ǰir a tirà sü anca la lana e la mia Mamm la g'ha day trìi materàss. E pö anca fèr. Mi quél 'l zu pö miña cusa g'hu day.

[La disewa]: "Al m'ha shpazzàa via tüta la ca dal ram". La mia Mamm la pianǰéva cum'è 'na viña. E quan' che y la taiya [pota] la primawera, par regulala, anca la viña la pianǰéva cum'è la mia Mamm quan' che y g'ha purtàa via 'l zò ram.

Mi la mia wéra ga l'hu miña daya. Parchè y diséwa in paés: "Ta sée shtaya mata a miña dágala, la wéra, parchè 'l tò fiöö 'n dal viñì grant al pèrt tüc i diriti citadini". La mia Mamm ma n'ha crumpàda wüna da nuwánta frank e sum naya a Cómm a cunzeñàla a la sede del Fascio.

Dal '42 al Prufesur Buschi al m'ha dìi: "Pòdi miña fa l'uperazión". L'è shtay chi trii ann e mèz par i cür che g'hu fay. Sum ishtaya jó vott dì in Valduce. I prim wòlt ma tremava la man. Dòpu hu 'mparà bée. 'Na wòlta sum ishtaya senza catétere. M'è tucàa a na jó a Cómm in via Vitoriu Emanuele. Gh'éwa, gh'è damò

quéla farmacia lì che wendéwa da quii rop lì.

Quan' che s'è cuminciàa a na 'l mar parchè 'l gh'éwa 'l tusét da cürà, a Rimini e al Lido di Savio. Al geshtiva l'hotel....